

УДК 340.114 (477)

Тетяна Анатоліївна ШЕВЧУК,

кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Розглянуто можливість та доцільність запровадження в Україні ювенальної юстиції та відновного правосуддя. Акцентована увага на актуальності дослідження питань, пов'язаних із пошуком нових засобів попередження злочинності неповнолітніх. Окреслено основні проблеми, що виникають у зв'язку із запровадженням в Україні ювенальної юстиції, та запропоновано шляхи їх подолання. Спираючись на позитивний досвід зарубіжних країн та враховуючи національні потреби, зроблено висновок стосовно доцільності впровадження в Україні ювенальної юстиції.

Ключові слова: *злочинність неповнолітніх, ювенальна юстиція, відновне правосуддя, виховний вплив, статус дитини в суспільстві, спеціалізація суддів, міжнародні стандарти.*

Постановка проблеми. Злочинність неповнолітніх як соціальний феномен має глибокі історичні корені. На різних етапах розвитку суспільства його ставлення до дитячої злочинності було і залишається вкрай негативним, адже діти і підлітки, з одного боку, є найбільш уразливими громадянами, а з іншого – саме вони є природним резервом, майбутнім кожної держави. З огляду на сказане беззаперечною

© Шевчук Т. А., 2016

видається необхідність спрямування зусиль державного потенціалу на забезпечення дотримання прав і свобод неповнолітніх, що включає в себе цілий комплекс заходів щодо соціального захисту дітей, особливо при виникненні у них конфлікту із законом. Кризові явища у соціальній та економічній сферах в Україні, зміни її політичного устрою, зниження рівня добробуту значної кількості громадян призвели до зростання рівня дитячої злочинності та підвищення соціальної напруженості в суспільстві. І незважаючи на вжиття (в соціально-політичному плані державою, державними органами, громадськими організаціями, а в соціологічному – суспільством, колективами, окремими групами громадян) широкомасштабних заходів із протидії злочинності неповнолітніх, на жаль, вони не завжди виявляються достатньо ефективними і не повною мірою досягають поставленої мети.

Вказане вище дозволяє вести мову про актуальність дослідження проблем, пов'язаних із пошуком нових засобів попередження злочинності неповнолітніх, у тому числі шляхом запровадження ювенальної юстиції та відновного правосуддя в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день питання щодо можливості та доцільності функціонування в нашій країні цих інститутів перебуває у центрі уваги науковців. Ці питання свого часу розглядали такі вчені, як О. М. Броневицька, Д. В. Єремєєв, В. С. Канцір, Н. М. Крестовська, Р. М. Опацький та ін.

Проте говорити про єдність підходів до розуміння поняття «ювенальна юстиція», її значення для України, позитивних й негативних наслідків запровадження не доводиться. Дискусійність цих питань на межі можливого. У зв'язку з чим і виникла необхідність у даній публікації.

Мета статті – окреслення проблем, що стосуються запровадження в Україні ювенальної юстиції та відновного правосуддя.

Виклад основного матеріалу. У цілому останнім часом у світі при призначенні покарання неповнолітнім за протиправну поведінку в суспільстві пріоритет надається застосуванню заходів попереджувального, виховного та профілактичного характеру, а саме: соціальної терапії та соціальним тренінгам (Німеччина, Греція); домінуванню примусово-виховного впливу та компенсаційного, яке орієнтоване не тільки на правопорушника, а й на потерпілого (Німеччина, США), над негативними складовими підходу, спрямованого на покарання винних осіб, що не досягли повноліття [1, с. 172–173].

Ювенальна юстиція – не нове для права поняття. Існує вона вже більше 100 років і на сьогоднішній день є декілька основних моделей функціонування інституту ювенальної юстиції, зокрема,

англосаксонська (Австралія, США) та континентальна (Німеччина, Франція).

Метою ювенальної юстиції є не покарання, а виховання молодих людей шляхом скорочення шкідливого впливу на дітей і підлітків фактора залучення їх у кримінальне судочинство [2, с. 70].

У зв'язку з прагненням України до впровадження європейських стандартів нагальним стає питання розширення законодавчого поля щодо запобігання й попередження злочинності неповнолітніх з урахуванням вимог міжнародно-правових актів у цій сфері.

Міжнародні принципи і норми щодо ювенальної юстиції закріплені, перш за все, у Конвенції ООН про права дитини, «Пекінських правилах», «Єр-Рїядських керівних принципах». Названі міжнародні стандарти повинні бути інтегровані до системи національного законодавства кожної з держав, що підписали Конвенцію ООН про права дитини. Міжнародна спільнота висловлює думку про те, що для того, щоб країна відповідала сучасним вимогам, необхідна певна спеціалізована система судочинства щодо неповнолітніх, яка водночас є важливим інститутом системи захисту прав дитини [3].

Українське законодавство з цих питань теж поступово реформується, а підтвердженням може бути прийняття низки законів, що стосуються переходу від карального правосуддя щодо неповнолітніх до відновного. Зокрема, за останні роки досить успішно виконувалася державна програма соціальної профілактики попередження і асоціальної поведінки неповнолітніх на основі законів України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 року», «Про судоустрій і статус суддів», Указу Президента України «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх», розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні». Крім того, виключне значення має новий Кримінальний процесуальний кодекс України, який містить окрему главу 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх», що фактично є першим реальним практичним кроком законодавця до ювенальної юстиції.

Проте, незважаючи на таку жваву законодавчу ініціативу, на шляху до практичної реалізації задекларованих у законопроектах положень виникає цілий ряд об'єктивних і суб'єктивних бар'єрів, які не дозволяють повною мірою забезпечити ефективний перехід від карального правосуддя щодо неповнолітніх до відновного. І ці перепони лежать як в

соціально-економічній площині, так і в ідеологічній, морально-етичній, правовій сферах.

До основних проблем, що виникають на шляху практичного запровадження в Україні ювенальної юстиції та відновного правосуддя, ми віднесли б:

– негативне ставлення до самого інституту ювенальної юстиції з боку громадськості, ряду науковців, церкви та інших інституцій. У засобах масової інформації все частіше з'являються заголовки: «Ювенальна юстиція: насильство над батьками та дітьми», «Підводні камені ювенальної юстиції в Україні», «Ювенальна юстиція – узаконене руйнування інституту сімейного виховання дітей», «Ювенальний фашизм в Україні» тощо. Це свідчить про небайдужість громадянського суспільства до проблем дітей, що перебувають в конфлікті із законом, з одного боку, і масову непоінформованість громадян про ювенальну юстицію як дієвий інструмент забезпечення якнайкращого захисту прав дітей – з іншого.

Категоричним противником запровадження в Україні ювенальної юстиції виступає православна церква, яка бачить в ній, по-перше, виключно західний, а тому неприйнятний для православних країн концепт, по-друге, засіб порушення біблійних заповідей щодо безумовної поваги до батьків [4, с. 138].

Ці положення з очевидністю підводять до думки про те, що православна церква ніколи не стояла осторонь проблем, пов'язаних з дотриманням прав і свобод неповнолітніх.

Для подолання цього опору слід підключати громадські організації, засоби масової інформації, які у взаємодії із правоохоронними органами як на загальносоціальному, так і на індивідуальному рівні проводили б роз'яснювальну роботу з метою підвищення авторитету сім'ї, ролі батьків у вихованні дітей, а також щодо усунення будь-яких підстав протистояння запровадженню ювенальної юстиції в Україні.

Крім того, бесіди, лекції, навчання, тренінги треба організувати для різних верств населення. Під час цих заходів доцільно розповідати про позитивні риси ювенальної юстиції, її дієвість та важливість у справі попередження злочинності неповнолітніх;

– наявність формального підходу до процесу запровадження ювенальної юстиції в Україні. У нашій державі нерідко трапляються випадки, коли виникає необхідність приведення вітчизняного законодавства у відповідність до євростандартів. Ця робота проводиться подекуди в дуже стислі строки, без урахування законодавчих, ментальних та іншого роду особливостей, часто шляхом повного копіювання

західної моделі. Зокрема, це стосується законодавчих ініціатив щодо ювенальної юстиції, а саме створення в Україні системи спеціалізованих ювенальних судів. Проте, на нашу думку, спочатку достатньо було б ввести відповідну спеціалізацію суддів і надати їм право розглядати справи цієї категорії. Погоджуємося з думкою, висловленою з цього приводу такими вченими, як В. С. Кацнір та О. С. Моргун, які зазначили, що створення в Україні ювенальних судів є доцільним та актуальним. Разом із тим вони можуть успішно функціонувати і в системі судів загальної юрисдикції. А вся система ювенальних процедур має бути законодавчо закріплена не в окремому нормативно-правовому акті, а в Кримінальному та Кримінальному процесуальному кодексах України [5, с. 111];

– відсутність спеціально підготовлених кадрів для роботи з неповнолітніми у судових та правоохоронних органах в умовах реформування. До речі, ця проблема нині гостро стоїть разом із попередньо окресленою. До того ж цей напрямок діяльності потребує чіткого визначення кола осіб, які зобов'язані провадити діяльність, що передбачена чинним законодавством. При підготовці кадрів для роботи в даній галузі слід приділяти увагу педагогічній майстерності кандидатів. Не менш актуальною є проблема плинності кадрів, що пояснюється низьким рівнем заробітних плат та надвисоким морально-психологічним напруженням і навантаженням, зумовленими специфікою їх діяльності;

– невідповідність чинного законодавства України Міжнародним стандартам стосовно ювенальної юстиції. Як було сказано раніше, намагання України наблизитися до євростандартів не повинно зводитися до механічного копіювання західної моделі. Кожна держава унікальна в плані своєї історії, традицій, що склалися століттями, соціально-економічних, політичних, морально-етичних, етнічних, побутових та культурних особливостей.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства ця невідповідність зумовлена, перш за все, економічною нестабільністю нашої країни. Не всі державні інститути досягли європейського рівня. Не є винятком і законодавча сфера. Тому впровадження в Україні ювенальної юстиції буде більш ефективним і сприйнятним для суспільства після узгодження законодавчих ініціатив в загальному правовому полі, мається на увазі сфери цивільних, сімейних, кримінально-правових та іншого роду відносин.

Так, наприклад, ст. 164 Сімейного кодексу України передбачено вичерпний перелік випадків, коли батьки можуть бути позбавлені батьківських прав, зокрема, якщо вони: 1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної

причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини; 3) жорстоко поведуться з дитиною; 4) є хронічними алкоголіками або наркоманами; 5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; 6) засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини.

За європейськими ж стандартами існує набагато більше підстав для позбавлення батьківських прав. Так, за діючими в Європі нормами більшість українських сімей – неблагополучні, а отже, є наявні підстави позбавити батьків їх прав на піклування про дітей. Йдеться про сім'ї, де немає батька чи матері (незалежно від рівня доходу родини до них підвищена увага), сім'ї, де не задовольняються всі потреби дітей (тому дитину слід вилучити із сім'ї і виховувати у дитячому будинку). Таким чином, зважаючи на те, що більшість українських сімей живе за межею бідності, всі вони формально підпадають під підвищену увагу з боку контролюючих органів і можуть бути позбавлені права виховувати своїх дітей через соціальну незабезпеченість. Проте ніхто чомусь не говорить про ті умови проживання та виховання, які на сьогоднішній день існують у дитячих будинках України, які знову ж таки явно не відповідають рівню аналогічних західних установ.

Із цього приводу В. Дударев зазначає, що при введенні системи ювенальної юстиції суттєво спрощується процедура відбирання дітей з сім'ї та передача на виховання в патронатні сім'ї тощо. Ювенальна юстиція фактично позбавить сім'ю автономності і поставить у жорстку залежність від чиновників даних служб. Виникне ще одна структура, яка буде поширювати корупцію [6, с. 131].

У свою чергу Л. Газебний вказує, що історія західної ювенальної юстиції засвідчила, що дітей можуть забирати із сім'ї як через непрофесіоналізм, так і з корисливими намірами, а цього в нашій країні значно більше, ніж там [7, с. 5].

Дійсно, побоювання науковців із цього приводу не безпідставні, адже рівень корупції в нашій країні надвисокий і заходи протидії цьому ганебному явищу на сьогодні не дають помітних результатів. Корупція як павутиння облутала всі сфери життя нашого суспільства, тому її подолання є запорукою розвитку нових, ефективних законодавчих ініціатив, однією із яких є запровадження в Україні ювенальної юстиції та відновного правосуддя.

Проте слід зауважити, що неможливо реформувати все і одразу. Зміни повинні бути поступовими і до них суспільство має бути готовим як в соціально-економічному, так і в морально-психологічному плані.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Звісно, система українського законодавства щодо протидії злочинності неповнолітніх, з одного боку, та захисту прав дітей – з іншого, не є ідеальною і зразковою, проте вона функціонує вже багато років і має свої позитивні і негативні риси, тому саме на її основі, з урахуванням усіх недоліків, має бути запроваджена ювенальна юстиція так званого західного типу.

Ми однозначно виступаємо «за» впровадження в Україні інституту ювенальної юстиції, однак це має бути не копія «західної моделі», нам більше імponує розуміння самого інституту ювенальної юстиції як системи допомоги дітям, що вчинили правопорушення чи стали його жертвою, а не окремої системи правосуддя для дітей і сімей, як це розуміють у західних країнах [7, с. 5]. Ця система в Україні повинна базуватися на багатотисячолітніх традиціях розвитку державності та правотворчості, враховувати різноплановість проблеми протидії злочинності неповнолітніх. Вона має бути повністю адаптована до національних потреб, тобто нам слід брати до уваги особливості соціально-економічного, політичного, морально-етичного, етнічного, релігійного, культурного, виховного аспектів. Все це буде запорукою і основою подальшого успішного становлення її в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юзікова Н. С. Сучасна практика ставлення європейських країн до вирішення проблем протидії суспільно небезпечним діям неповнолітніх / Н. С. Юзікова // Право і суспільство. – 2010. – № 4. – С. 168–173.
2. Опацький Р. М. Поняття і принципи ювенальної юстиції / Р. М. Опацький // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 4. – С. 70.
3. Власюк А. М. Міжнародні принципи ювенальної юстиції як протидія злочинності неповнолітніх [Електронний ресурс] / А. М. Власюк. – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=265.
4. Крестовська Н. М. Доктринальні основи ювенальної юстиції / Н. М. Крестовська // Боротьба з правопорушеннями у молодіжному середовищі: вітчизняний та міжнародний досвід : [матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 2 черв. 2010 р.)] / МВС України, Донец. юрид. ін-т Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, Фонд Ганнса Зайделя, 2010. – С. 138–140.
5. Кацнір В. С. Кримінальне судочинство України у контексті створення системи ювенальної юстиції / В. С. Кацнір, О. С. Моргун // Наше право. – 2005. – С. 111–116.

6. Дударев Д. Ювенальна юстиція – перспективи для України / Д. Дударев // Юридичний авангард: всеукраїнський правничий і громадсько-політичний часопис. – 2009. – № 2. – С. 129–131.
7. Газебний Л. Ювенальна юстиція в Україні: за і проти /Л.Газебний // Адвокат. – 2013. – № 3 (150). – С. 3–5.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2016.

Татьяна Анатольевна ШЕВЧУК,

кандидат юридических наук

(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина)

ВОПРОСЫ ВНЕДРЕНИЯ ЮВЕНАЛЬНОЙ ЮСТИЦИИ В УКРАИНЕ

Рассмотрены возможность и целесообразность внедрения в Украине ювенальной юстиции и восстановительного правосудия. Акцентировано внимание на актуальности исследования проблем, связанных с поиском новых способов предупреждения преступности несовершеннолетних. Очерчены основные проблемы, которые возникают из-за внедрения в Украине ювенальной юстиции, и предложены пути их преодоления. Учитывая позитивный опыт зарубежных стран и национальные потребности, сделан вывод относительно целесообразности внедрения в Украине ювенальной юстиции.

Ключевые слова: *преступность несовершеннолетних, ювенальная юстиция, восстановительное правосудие, воспитательное влияние, статус ребёнка в обществе, специализация судей, международные стандарты.*

Tatiana A. SHEVCHUK,

candidate of law sciences

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

ISSUES OF IMPLEMENTING JUVENILE JUSTICE IN UKRAINE

The issues concerning the possibility and feasibility of implementing juvenile justice and restorative justice in Ukraine have been studied. They emerged and acquired the urgency not accidentally. The crisis phenomena in the social and economic spheres in Ukraine, political changes, a sharp drop in the welfare of significant number of citizens have led to an increase in juvenile delinquency and increased social tension in the society. Unfortunately, available in service measures of counteraction this negative phenomenon lose their former effectiveness over the years, do not reach the goal.

Certainly, any innovations in the theory and practice of law enforcement

activities cause the most lively discussions, confrontation of different points of view. Therefore, it is not necessary to talk about the unity of scientific approaches to the concept of juvenile justice and its significance for Ukraine, the positive and negative aspects of implementation in our country. This clearly evidence about indifference of the society to the studied issues. The scholars like O. M. Bronevitskaia, D. V. Yeremeiev, V. S. Katsnyr, N. M. Krestovskaia, R. M. Opatskyi and many others actively researched the issues of the possibility and feasibility of functioning juvenile justice and restorative justice in our country.

The objective of this article is a clear definition of problems preventing the successful implementation of juvenile justice and restorative justice in Ukraine, which would be based on national traditions and needs of our society, rather than blindly copying international models.

Special attention is focused on the need to reform the Ukrainian legislation from punitive juvenile justice to restorative according to the European standards.

The author has made a positive conclusion on the feasibility of implementing juvenile justice and restorative justice in Ukraine. Herewith special attention is focused on the understanding of the institution of juvenile justice as the system of aid for children, who have committed offenses or become victims, but not a separate system of justice for children. Attention is paid to the need to achieve a positive perception of the future changes in the justice system by the society with respect to juvenile offenders, and it should be ready for this both in socio-economic and the moral-psychological aspects.

Key words: *juvenile delinquency, juvenile justice, restorative justice, educational impact, status of the child in the society, specialization of judges, international standards.*